Elvek. Könyvek. Folyóiratok

BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ: BEVEZETÉS AZ ESZTÉTIKÁBA. BUDAPEST, 1935.

Bevezetés címén valamely tudományba várni és kapni szoktuk az illető tudomany egész organizmusának, kérdései összefüggésének teljes rajzát, aprólékos pepecselés nélkül, de az összefüggésnek annál világosabb megvonásával. Ettől a tanulmánytól kétszeresen is ezt lehet várni, mert írója céltudatosan a problématikába való bevezetést ígér (7. l.). Komoly törekvéssel törekszik is igéretét beváltani, s mégse lehet azt mondani, hogy célját elérte volna. Sok fontos kérdést tárgyal, sok igazán *törzs*fogalmat sorakoztat fel, de ezek nem szerveződnek organikus egységgé; a problématudat belülről hajtó erejének természetes szervező hatását nem érezzük. A szerző, helyesen, a jelen helyzet történeti kialakulásának rajzával kezdi a munkát; ez a történeti nyomozás azonban nem mélyül el probléma-történeti öneszmélésig; már ebben a részben az a benyomás fogja körül az olvasót, hogy itt csak előkészület történik valamire, ami azonban nem következik be, mert a sok felsorakoztatott részlet végig megtartja az anyaggyűjtés jellemét; a címszavak, melyek alatt tárgyalva vannak, nem jelentik a természetes jegecedő rendszer kulcsszavát, s az olvasó a legtöbb kérdésre nézve se az idézett írók nézeteiről nem kap összefüggő képet, se a probléma tudat belső dialektikájáról. Ennek a végig nem gondoltságnak, előkészület-szerűségnek kinyomata és jele a könyv stilusa is, — nem könnyű megmondani, hogy egyfajta Wilde-féle törekvés-e a forrása ennek, hogy t. i. az esztétikus, a kritikus, maga is legyen művész, hogy ne érezzék meg rajta a műhelymunka íze, vagy a jegyzetszerű tömörítés kényszere, de lépten-nyomon megállítja az embert, ha komolyan veszi a tudományos mű legfőbb hivatását, a világosságot, az ilyen fogalmazások egész sora: „az újskolaszticizmus, ha el is ismeri a spirituális energiák nagy szerepét, magát a szépet nem zavarja össze velük, hanem az energiák *tárgyának* tekinti" (14). Vagy: (az esztétikának) „az egyéniséggel egybenőtt művészi alkotás, a problematikus valóságba ágyazott problémátlan művészi lét a gyökere" (4). „...az ítélőerő a legzseniálisabb" (t. i a 3 Kritika közül), „mert szerzője ezt majd minden tapasztalati alap nélkül, valóban csodálatraméltó módon problematikából teremtette" (41). „Áll ez valamennyi művészetre: az elernyedtség, az akaratnélküliség, az életúntság megtorpan a műtermek küszöbénél, nem lépheti át azt" (37). Vagy: „Az esztétika a fenomenológia által is csupán a maga lényegében mint értéktudomány ismerhető fel s mint ilyen

mindenkor magán viseli a dedukción épülés jellegét..." (65). — De elég az idézetekből, melyeket, fájdalom, csaknem minden második oldalról szaporíthatnánk még egy sereggel. Ritkák az olyan egyszerű és világos megjegyzések, mint pl. a beleérzésről mondottak, vagy — a stilusról szóló fejezet. Egy dolog bizonyos: a stilus a jelentések átvilágításával arányban tisztul, s talán ráeszmél a szerző is arra, hogy nagyobb jótéteményt senki se adhat ma az esztétikának, csak úgy, mint a többi tudományoknak is, mint ha legalább egynéhány alapfogalmát igazán türelmesen végigelemzi és jelentését egyértelműen tisztázza. Hogy az Odebrecht iránya lesz-e az a kiváltságos hatalom, melyben ez a sóvárgott megvilágosodás megtörténik, azt a haladó időtől jobban meg fogjuk tudni. A szerző különben a Pauler Ákos rendszerében látja az esztétikai elmélet legorganikusabban kínálkozó alapját, s abban igaza van, hogy a Pauler rendszerének termelő gondalataiból ki is lehet fejteni egy teljes esztétikát, mert ő is az értékelés s az érték alaptényezőjéből érti a szépséget s a művészetet. Ma azonban még csak egyéni hit ez a szerzőben, de ha egyszer kidolgozásához fog, mindenesetre pótolnia kell egy hiányt, melyet, mint történésznek, nem lett volna szabad becsúszni engednie mostani vázlatába se: meg kell állapítania, hogy az első, aki a szépség kérdését az érték gondolatából magyarázta, nálunk Böhm Károly volt, s nagyon valószínű, hogy egész értéktani tájékozottságára nézve nyereség lesz, ha áttanulmányozza a Böhm axiológiáját, amelyet Pauler is ennek az új tudománynak alapvetése gyanánt becsült.

Tankó Béla

PRAHÁCS MARGIT: A ZENEESZTÉTIKA ALAPPROBLÉMÁI. BUDAPEST, 1935.

Ez a szép munka a mienknél sokkal gazdagabb szakirodalomnak is becsületére válnék, gondos, világos fejtegetéseivel, a zene sajátos világa iránt érzett tiszta hódolatával, melyet szemmelláthatólag gazdag zenei élmények táplálnak s melyeket olyan őszinte végiggondolásra való készséggel akar és tud értelmezni, amilyenre csak tudományos munka írója képes. A szerző nem jogosulatlanul állapítja meg, hogy könyve a mai zeneesztétikai elmélkedés eredményeinek színvonalán áll, mert csakugyan súlyos szavú írók nézete halad ebben az irányban, úgyhogy a jelen mű bírálata voltaképen a kor zeneesztétikai elveinek bírálata volna. Erre a mindenesetre nagyon szükséges és hasznos részletes munkára itt nem lehet egy rövid ismertetés kötelessége vállalkozni, csak annyit tehát, hogy bármilyen általánosan vallott nézet legyen is, mégsem az igazán alapvető nézet az, melyet a szerző is vall, hogy t. i. a zene a mozgástartalom kifejezője, t. i. a szövegben rejlő fizikai és érzelmi mozgástartalomé, mert ez annyira általános jelleme minden lelki tevéknységünknek, hogy éppen ezért nem sajátos jelleme a zenének, — s ezért akármilyen odaadóan igyekszik aztán a szerző a zene autonómiáját megvilágítani és természetesnek felmutatni, nem sikerül neki, — nem sikerül az, hogy a zenét tisztán a zene alkotó elemeiből: a ritmusból, dallamból és összhangból értesse meg, azért kénytelen a szóhoz menekülni, mintha az adna „mozgástartalmat" a zenének. Igy a könyv kétfelé hajlik: a zene heteronomiáját vallja önkéntelenül, mikor pedig szándékosan autonómiáját akarja hirdetni. Hogy milyen nehéz kérdés ez, mindenki tudja, aki az ellentétes nézeteket akár csak egy-egy képviselőjük munkájából ismeri (mint

pl. Schopenhauer és követői s velük szemben Hanslick), vagy aki a *Gatz* hasznavehető gyűjteményét áttanulmányozza (Musik-Aesthetik in ihren Hauptrichtungen, 1929.). De hogy a zenét mégis csak a zene alkotó elemeiből kell érteni s magyarázni, ez felül van minden kétségen, s ebben a vonatkozásban talán azt a hatását szabad remélni ennek a könyvnek, hogy éppen mert olyan őszintén végigfejti ezt a nézetet, ráeszméltet hiányaira, melyek mind abba a centrális tételbe foghatók, hogy így elvész a zene autonómiája.

A munka nagyobbik felét történeti áttekintések foglalják le. Itt sok finom megjegyzés és találó jellemzés várja az olvasót, csak az a kár, hogy az elvi alap itt is érezteti hatását, ami természetes és dícsérete is a mű tudományos módszerességének. A szerző is meggyőződéssel adja a pálmát a barokk kor művészetének, ennek szenteli a legnagyobb részt, odasorolja Bach Sebestyént is, amit azonban ma már, a *Schweitzer* Bach-tanulmánya után nem lehet olyan magától értetődően tenni, bármennyire odautalná a korbeli odaesés dátuma. (L. Muthesius cikkét is: Die Funktion der Musik in der abendlaendischen Kunst, Deutsche Vierteljahrschr. III. 387. és köv.)

Mindent összevéve, ennek a könyvnek is az a legnagyobb dícsérete. hogy annál, amit végleges megállapítás gyanánt ad, több az, amivel magán túl utal, s ez a termékenyítő hatás a mai növekvő érdeklődés közepette a zene mivolta iránt remélhetőleg nem is marad el.

Tankó Béla

BODA ISTVÁN: BEVEZETŐ A LÉLEKTANBA (EGY LÉLEKTANI RENDSZER VÁZLATA). BUDAPEST, 1934.

Ennek a könyvnek kortörténeti jelentőséget ad az a céltudatos vállalkozás, hogy tudománytani alapvetést adjon a lélektannak, melyet az ma még fájdalmasan nélkülöz. Ennél a törekvésénél fogva épúgy reprezentatív összefoglalása korunk lélektani törekvéseinek és nyugtalanító problémáinak, mint volt negyven évvel ezelőtt a *Villa* Guidóé, vagy húsz évvel ezelőtt a *Kornis* Gyula könyve (A lelki élet). Abból a krizisből, melyet *Bühler* K. mutatott fel a tudományos világnak, valóban nincs más kivezető eszköze a lélektannak, mint az, hogy a maga tudomány-voltára eszmél, arra, hogy abból a tengernyi adatból, melyet a kísérlettel dolgozó módszeresség hihetetlen tömeggé duzzasztott, hogy lesz hát tudomány, miféle törzsfogalmak körül kell organizálni az anyagot, mi a középponti ténye a lelki életnek, amely ennél fogva a magyarázat számára is a logikai alap s így a tudományos rendszer szervező ereje. A tudománynak magára eszmélése egyszerre a magyarázni kívánt anyagnak s a tudomány alkatának megvilágítása, ezért krízisek idején, amelyek emberöltőként úgy ismétlődnek, mint az *arsis* és *thesis*, minden életfolyamatban, — a gyógyulás, vagyis a tudomány megújulásának bíztató jele, ha a saját maga alkatának tisztázására érez magában erőt. Olyan magas *álláspontot* jelent ez, hogy a kivitel sikerétől függetlenül is magában van értéke. Ezért nagy dolog az, hogy Boda, nemcsak a hazai, hanem a külföldi lélektani irodalomban is, a legelsők közt tette tervszerűen programjává ezt a tudománytani alapvetést. Erre a jelentőségre gondolva, szánhatta könyvét „bármely lehető tudományos lélektani rendszer kiépítéséhez" általános bevezetésnek, úgy ahogy Kant értette a *Prolegomenákat* minden jövendő metafizika számára, amely tudománynak kíván tekinteni.

Ezt a tudománytani alapvetést már most a Pauler Ákoséval rokon nézetekre építi a szerző, s tanának épen az a hiánya, ami a Paulerében is benne van: akit annyira lefoglalt és eltöltött az a nagyszerű érvényrendszer, amely minden ismerésben és ismerés fölött ott van, hogy sokkal kevésbbé érdekelte az a kérdés, amely pedig a tudomány alkotás problématikája szempontjából sokkal fontosabb: hogy hogyan érvényesül hát az az érvény az ismeretben, amiben az a régi kérdés rejlik, amit *Kant* emelt ki tudatosan, hogy hogyan vonatkozik az ismeret a tárgyára, más szóval: hogyan lesz a dolgokról jövő temérdek inger — ismereti tárggyá. Ezt az alapvető kérdést Boda nem nyomozza végig, ezért alapvetése hézagos s egyebek közt az a következménye, hogy az élet s a lelki élet közti határ elmosódott. A történeti hűség kedvéért meg kell itt említenünk azt a nevezetes munkálatot, mellyel még a század fordulója előtt *Böhm* Károly a lélektan ismereti alapvetését megkezdte (a Magyar Philos. Szemle két közleményében, 1889. és 1890.), amit *Az ember és világa* II. és III. kötetében részletesen kifejtett; a Boda könyve nem tesz róla említést.

Egy másik nevezetes és jellemző értéke a műnek az a gondja és bátorsága, mellyel a lelki élet központját, reális, s ezért magyarázatát lehetségessé tevő centrumát kívánja megállapítani. Ez történik az *eszmélés* jelentőségének és folyamatának megvilágításával. A lelki élet általában: folytonos ráeszmélés az öntudat elé álló „adottságokra"; — világos, hogy mielőtt odaállanának, előbb is történt velük valami, ami a puszta mechanikus, vagy fizikai ingerekből a fiziológiai folyamatok útján lelki valóságokat formál: ez a munka is *lélektani* s kielemzése az eredményből épúgy a lélektanra tartozik, mint azon rendező tevékenységeké, melyekkel az öntudatos én dolgozik. Itt függ össze a lélektan a logika s az ismeretelmélet területeivel, azokra bízván az így feltárt *apriori* réteg funkcióinak taglalását s azt, hogy hogy fonódnak bele ezek a csupán *érvényesülő logikum* módján létező végső adottságok minden lelki *adottságba*, — de a lélektan sem mellőzheti ezeknek a *természettől fogva* első tényezőknek feltárását s ezért a munkának a II. fejezete a legfontosabb része, mert 1) az ént végre odaállítja a lelkiélet középpontjába, ahová még mindig kevesen merik tenni, sőt a szerző is még csak mintegy megszorítással, (19. l.: az én „a személyi lelki életnek mintegy középponti és egybetartó elve", 115/6. azonban már véglegesebben tanítja); 2) az öntudatosság síkjába jutást lehetségessé tevő funkciókat is kutatja. Az én, öntudat és tudat közti viszony megvilágítására finom elemzéssel igyekszik a szerző (19. s köv., 74. és köv., 115. és köv. s másutt is), de nem lehet azt mondani, hogy teljesen sikerült az összefüggések s a különbségek tisztázása, talán azért, mert az énnek az a szerepe, melyet Fichte örök időkre megvilágított, hogy t. i. ő saját magának első tárgya, s a tárgytudat nem elsődleges adottság, hanem az én funkciója, — bármilyen közel jár ehhez a 19. és köv. lapok fejtegetése, mégse tétetett sarokkövé. A Böhm említett tanulmányai, főleg az öntudatról szóló, szerencsésen támogathatták volna a Boda fejtegetéseit s talán indítást adhattak volna arra is, hogy a *nemtudatos* fogalmát beható elemzés és bírálat alá vegye s hozzájáruljon ahhoz a felszabadító munkához, melyet végre meg kellene már indítani a lélektannak, hogy a temérdek visszaélést, melyet a Freudizmus hívei elkövettek a nemtudatossal s ezen keresztül a lelki élettel általában, megszüntesse.

Ez az öntudatos programkitűzés szabja meg már most a munka részletes

teendőit, amit így lehetne összefogni: az eszmélések szerveződésének folyamatát és törvényeit kell ennek a lélektannak felkutatnia (97. l.). Ezt a feladatot eddigi előkészítő munkálataiból ismert gondossággal és eddigi nézetei szellemében oldja meg a szerző, főleg az értelmi tevékenység mozzanatait kutatva, amiben az a felismerés érvényesül, csakhogy nincs programszerűen kifejtve, hogy az ismerés a lélek legegyetemesebb tevékenysége, mert amit átél vagy tapasztal, amit nemtudatosan művelt, mindazt az ismeréssel teszi egy magasabb fokon tárgyává, ha tehát az ismerés autonómiáját sikerül megvilágítani, a többi funkcióét is lehet remélni: így fedezte föl Kant az esztétikai, erkölcsi, vallásos viselkedés autonómiáját, mikor az ismerését megállapította. Ennek a gondolatnak elmélyítésére is magától kínálkozik a sok kapcsolódó pont a jelen tanulmányban.

A részletes fejtegetésekben egymást érik az eszméltető és nagy összefüggéseket megvilágosító megállapítások, amiket egyenként nem lehet célunk felsorakoztatni, éppúgy, mint azokat sem, ahol a csatlakozás már nem olyan könnyű, de ahol az erőteljes átgondolás mindig gondolatébresztő hatással van az olvasóra. Azt azonban meg kell említeni, hogy ezt a hatást nem mindig könnyű megkapni a jelen fogalmazásokból; az író nem teszi könnyűvé gondolatainak a hódítást, melyet igényelhetnek; annyit akar elmondani minden mondatával s annyira minden oldalra meg akarja világítani, amit mond, hogy a folytonos egymásba kapcsolással, ami a csaknem mikroszkópikus elemzést ellensúlyozni van hivatva, úgy körülbástyázza ugyan a gondolatot, mint egy élősövénnyel, de úgy meg is nehezíti itt-ott a hozzájutást, mint Csipke Rózsikához a kétszerepű sűrűség.

Még csak a műnyelv kérdését legyen szabad érinteni, mert ez egész lélektani irodalmunk kérdése, nemcsak ezé a tanulmányé. Szerencsés műszavak formálása már félig megoldása a tudományos feladatnak, s a folyton elmélyülő lélektani munkának természetesen sok új műszóra van szüksége s a régiek folytonosan megújuló átértelmezésére s pótlására. De szerencsés formálások-e az ilyenek: életes, életesség, — még ha Ady Endre volt is a forrásuk? vagy ami a term. tudományokból, úgy látszik, átszivárgott a lélektanba is: a *féleségek* idegen alakja? S miért jobb a *pszichés*, mint a *lelki*? a fiziológiás, mint a fiziológiai? a szómatikus, mint a testi? Nem lehetne, s nem kellene, amíg mélyen meg nem gyökereznek, kigyomlálni a felemás formákat s azután, akár magyar, akár nemzetközi műszavainkat a „minimumra redukálni"? Miért ne bízzuk a műveltek közt honos nyelvre a legfinomabb fordulatok és életmozzanatok kifejezését a tudományban is, ha egyszer az irodalom megmutatta reá a példát? Nem vonzóbb-e az olvasóra nézve, ha a tudományt kilépni látja a csaknem kasztszerű elzárkózást árasztó műszó-páncélzat mögül?

Mindent összevéve: a munka talán nem lesz minden jövő lélektannak természetes és egyetlen bevezetője, jelen alakjában talán a szerzőnek se marad végleges alapvetése, — új kiadása bizonyosan új, továbbmélyülő érlelődést fog gyümölcsözni, ha megéri, — de a lélektan minden munkását rá kell eszméltetnie arra, hogy nem kerülheti meg többé senki ezt a kérdést, melyet a mű odaplántál a lélektani köztudat közepébe: hogy tudományelméleti öneszmélés nélkül a lélektan se lehet el, azaz, hogy a lélektan a legkevésbé lehet el, ha kötetekre puffadt empiria helyett önmagát öntudatosan megszervező tudomány akar lenni. Ha erre

a legmagasabb rendű reflexióra készteti vagy kényszeríti a lélektan munkásait, ez nagyobb elismerése és jutalma lesz a műnek, mintha egyes tételeit látja majd itt-ott visszatérni.

Tankó Béla

SIR JAMES JEANS: Die neuen Grundlagen der Naturerkenntnis (The new background of science). Fordították H. Weyl és L. Nordheim, Deutsche Verlagsanstalt Stuttgart-Berlin, 1934. 323 lap.

A könyv egyike azoknak a mostanában szép számmal mutatkozó, általános érdeklődésre számot tartó, de mégis a népszerű nívón felülálló műveknek, melyek egyfelől a művelt olvasóhoz szólva, meg akarják világítani a modern fizika forradalmian új gondolatait, másfelől arra is szolgálnak, hogy szerzőjük a fizika puritán szakstilusából kilépve, az ottaninál valamennyivel kisebb felelősséggel, vázolja a maga világképét, mely már nem fér meg a régi, biztos keretek között s mely még tapogatózva kémlel a jövőbe. A könyv tehát nem puszta ismertetés, hanem fizikusoknak is akar újat mondani. A fizika és filozófia határterületén mozog, de igyekszik nem mondani többet, mint amennyire egy természettudósnak szüksége van: a fizikus filozófiájával foglalkozik, nem a filozófuséval, mint előszavában mondja.

Nagy előnyére írhatjuk a könyvnek, hogy nem esik a szellemeskedés áldozatául, mint azt sokszor láthatjuk e műfajnál. Hasonlatai, interpretációi szellemesek, de nem csupán szellemesek s ezért tanulságosak. Ügyesen választja ki és csoportosítja az anyagot, mellyel az új fizika eredményeit ismerteti, nem riadva vissza néhány methametikai szimbólumtól s formulától sem. Igen sikerült a relativitáselmélet tér-idő kontinuumát tárgyaló fejezet, a nem-euklidesi geometriák szemléltetése és ahogyan az asztronómus fejtegeti a véges világtér expanziójának elméletét. Biztos kézzel vezeti az olvasót a kvantumelmélet alapgondolataitól a hullám-korpuszkula dualizmusán (az idevonatkozó kísérleti eredményeket egy szép reprodukciós tábla szemlélteti) keresztül a *Heisenberg*-féle bizonytalansági relációkig s a kvantummechanika valószínűségi törvényeiig.

Tárgyalja a mérés elméletét: egy teória, melyet a régi fizika nem ismert s melyből a legmélyebbre ható következmények származnak. Csak a kauzalitás feladása vezethetett ki abból az útvesztőből, melyben a hullám-korpuszkula juttatta a fizikát a mérés régi interpretációja mellett. Ezen a ponton érintkezik egymással legjelentősebben a fizika és filozófia s e találkozás ma még éles szembenállás, mely igen sok diszkusszióra ad okot s mely bizonyára e könyv létrejöttére is a döntő impulzust adta. Lássuk a szerző állásfoglalását e kérdésben.

Jeans a könyv első paragrafusaiban az érzéki észrevételek és a tapasztalás analizisénél arra az eredményre jut, hogy természet objektív megismerésére a tapasztalás nem tesz bennünket képessé. A fizika fejlődésében minden jelentős lépés az előbbi elmélet egy-egy előítéletének levetkőzése, mint pl. a relativitáselméletnél az abszolut tér és a különálló abszolut idő fogalma, melyekről azt hittük, hogy a természet valamilyen objektív tulajdonságához fűződnek, melyeket azonban el kellett vetnünk, mivel nélkülük az elmélet egyszerűbb, kerekebb, viszont megtartásuk mellett semmiféle tapasztalat nem szól. Következik ebből a fizika ismeretelméleti alapprincipiuma: a fizika csak olyan fogalmakkal, szimbólumokkal, összefüggésekkel foglalkozhatik, melyek a tapasztalat nyelvére

lefordíthatók, empirikusan ellenőrizhetők. A természetnek minden ezeken túlmenő „objetív" tulajdonsága nem tárgya a fizikának.

E megállapítással ellentétben Jeans a kauzalitás kérdésében nem látszik ezt a maga által is leszögezett ismeretelméleti szempontot keresztülvinni. Fenntartja a lehetőséget, hogy az akauzalitás csupán az ember tér-idő szemléletének s a jelenségek térben és időben történő leírásának következménye s nem a természetnek magának tulajdonsága. Lehetséges, de akkor ismerjük el, hogy ezzel kiléptünk a Jeans által megadott keretből: ez már nem a fizikus filozófiája. hanem a filozófusé, olyan terület, ahol ma még nem lehet tisztán látni, mert a filozófia még nem építette ki ezt a területet úgy, hogy a modern fizika eredményeit is figyelembe vegye.

Bizton reméljük, hogy ez a szépen megírt könyv hozzá fog járulni e fontos kérdés felszínentartásához és további kidolgozásához.

Bay Zoltán

DR HARSÁNYI ISTVÁN: A HAZUGSÁG, MINT NEVELÉSI PROBLÉMA. SÁROSPATAK, 1935. 140 L.

Harsányi Istvánnak a hazugságról szóló műve pedagógiai célzattal készült. A „hazugság lényegének és szerepének teljes megismerése lehet" szerinte az e téren végzendő nevelői munka egyetlen kiindulópontja, s ezért művében arra vállalkozott, hogy megismertessen „a hazugság minden mozzanatával; a társadalomban, különösen pedig a nevelés alatt álló emberek (gyermekek, serdülő ifjak) körében elfoglalt lélektani, társadalmi, morális feltételeivel, okaival, céljaival, következményeivel stb." (3—4.)

Ebből a célból alaposan, majdnem hiánytalanul áttanulmányozta a kérdésnek külföldi és magyar irodalmát, a nagy írók hazugságra vonatkozó megjegyzéseit, megfigyelte a mindennapi élet hazugságait. Elsősorban és legalaposabban azonban annak az 1060 kérdőívnek feleleteit dolgozta fel, amelyeket erre a problémára vonatkozóan „átlagosan 10—20 éves" fiúktól és lányoktól, főleg középiskolás és tanítóképzős diákoktól kapott. Ezt az eljárásmódot a szerző egyhelyt avval indokolja, hogy ő mindenekelőtt „a nevelés alatt álló, fejlődésben levő emberek"-nek e kérdésben való felfogását igyekezett kipuhatolni. Ha azonban az egész értekezés fölépítését, szerkezetét, a szerző megállapításait, kutatás eredményeit nézzük, már első tekintetre is nyilvánvaló, hogy ennek a monográfiának tulajdonképpeni célkitűzései általánosabb jellegűek.

Nemcsak az első, mintegy bevezető fejezetek törekszenek a hazugság lényegének, pszichológiai, társadalmi és erkölcsi vonatkozásainak szintétikus úton, a hazugság meghatározásából kiinduló általános természetű meghatározására, hanem a többi fejezetek is, azok is, amelyek kifejezetten analítikus úton a mindennapi tapasztalatra támaszkodva vizsgálják a hazugságot, annak következményeit és az ellene való küzdelem eszközeit, elsősorban a kérdésekről való teljes objektív tájékozódást, illetve tájékoztatást szolgálják.

A szerzőnek kifejezetten az a törekvése, hogy fejtegetései és kutatásainak összefoglalása, a tapasztalati anyagnak rendszeres feldolgozása által az emberek hazugságairól alapvető és azok minden mozzanatára kiterjedő tájékoztatást adjon

Ennek az általánosabb természetű feladatnak érdekében fordult kérdései-

vel a tanulóifjúsághoz. A kérdőíveken feladott 8 kérdés közül ilyen általános jellegűek a dominálók. Azt kérdezi tőlük, hogy miért szoktak hazudni az emberek, mindenkinek egyformán hazudnak-e, s felszólítja őket, hogy mondjanak példákat a hazugságra (1., 2., 8. kérdés); de tőlük kíván választ arra a kérdésre is, hogy hogyan lehetne kiirtani a hazugságot (7.). A többi kérdésben arra kíváncsi, hogy mi a véleményük a hazugságról, mi a hazugság eredménye, érdemes-e hazudni vagy sem, hogy vannak-e megengedhető hazugságok (4., 5.), végre pedig arra, hogy elítélik-e a hazudozókat (3.). Egészen személyes magatartás iránt csak egyetlen egy kérdés érdeklődik, az, amely azt kutatja, hogy megszokta-e bánni a kérdezett gyermek a hazugságot (6.). Hogy mennyire nem a tanulóifjúság személyes állásfoglalásának kérdése volt a középponti vezetőgondolat, illetve hogy az érdeklődésnek az az eredeti kettőssége a kidolgozás folyamán az egyik, az általánosabb kérdésfeltevés felé csúszott el, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a kérdések sorrendjében haladó tárgyalás teljesen az objektív felvilágosítás szolgálatában van. A fejezetek címei a kérdések sorrendjében haladnak. Azonban eljárásmódjára jellemzően éppen a legszemélyesebb jellegű válaszokat nem tárgyalja külön fejezetekben. Sem a tanulóifjúság körében szokásos hazugságokról nem olvasunk részletesen, sem pedig arról, hogy a gyermek vagy ifjú meg szokta-e bánni hazudozásait. Szerzőnk ugyanis éppen azért, mert a válaszokat a hazugság objektív lényegének és vonatkozásainak megismerése szempontjából forrásértékűeknek tartotta, mindenütt a kérdések szerint tagolta, osztotta és tördelte szét a válaszokat. Nem egy-egy fiúnak a 8 kérdésre adott válaszai s azoknak egymással való összefüggései érdekelték, nem azt kereste, hogy esetleg korok, nemek vagy lelki alkat-típusok változatosságában milyen fajtájú, lélektani szempontból értékelhető és értékelendő állásfoglalások regisztrálhatók az ifjúság körében, hanem egészen személytelenül csak azt, hogy mi a véleményük a hazugságról.

Ennek az eljárásmódnak azután az a következménye, hogy éppen azért, mert a szerző a feldolgozáskor a vallomásokat a maga sajátos objektív szempontjai szerint tördelte szét, kiemelve így őket abból az összefüggésből, amely azokat éppen a konkrét személyre való vonatkozásuknál fogva az ifjúság állásfoglalásának igaz megismerésére alkalmassá tette volna, elzárta előlünk annak lehetőségét, hogy a vallomásokat értelmezhessük, valódi jelentésüket megismerhessük. Holt bizonyíték-anyaggá, színtelen adattömeggé halványította a gyermekek vallomásait, s így megfosztotta önmagát, különösen pedig bennünket attól, hogy a kérdőívekre adott feleleteknek a lelki élet szempontjából való jelentését, jelentőségét értelmezhessük. Evvel szemben pedig a szerzőnek a diákok tanuvallomásai által támogatott megállapításaiban semmi olyan nincsen, amit az, aki e jelenségen komolyabban gondolkozott, már eddig is ne tudott volna.

Így pl. annak ellenére, hogy vele együtt mindnyájan tudjuk, hogy a hazugság általánosan el van terjedve, könyvének 29—30. lapján „izelítőül" 36 szószerint idézett vallomással bizonyítja ezt a tételt. Épp így nem tanultunk semmi újat abból a bőséges válaszidézetekkel terhelt nagy fejezetből, amely megállapítja, hogy a hazugság okai általában az érdek s ennek „sokféle árnyalata" (l. a 32—65. lapokon lévő alcímeket).

Kétségtelen, hogy az igen bőségesen és mindenütt szószerint közölt példákban és az azokhoz fűzött megjegyzésekben sok minden, az ifjúkor lélektana

szempontjából hasznos anyag, sőt reflexió is van, azonban az anyagközlés és feldolgozás módja az olvasót a legértékesebb belátások megismerésétől fosztja meg. A szerző minden feleletnél közli ugyan a vallomástevő korát és nemét, de azt sehonnan sem tudjuk meg, hogy a feleletek hogyan oszlottak meg pl. csak a gyermekkor, a pubertás kora és az ifjúkor durvább kategóriái között is; milyenféle és számarányokban hogyan megoszló feleletek eredtek ezektől az egyes fejlődési korszakokból; van-e azoknak a válaszokból kivehető valamilyen sajátos színezetük; feltárnak-e azok valamilyen esetleg megállapítható vagy talán csak sejthető törvényszerűséget az egyes nemek vagy fejlődési korszakok szerint; milyen esetleg tipológiai értéke van ezeknek a vallomásoknak.

Minden elmélyültebb elemzés nélkül megállapítja, hogy a hazugságok egyik csoportjának motívuma „a másokra irányuló harag, gyűlölet és bosszúvágy lesz". Szokásához híven teljesen pontatlanul azt is hozzáteszi, hogy „a kérdőívekben meglehetősen sok idetartozó példát találunk" (41. l.). 17 példát idéz, csupa olyant, amelyekben a kérdezett valamilyen csiny elkövetését másra hárítja, azt másra fogja. A válaszok legnagyobb részében (13-ban) a kérdezettek csakugyan avval indokolják hazugságukat, hogy azzal mást akartak bajba keverni s csak négyen állítják oda indító okul a legtermészetesebbet, t. i. azt, hogy a hazugság által büntetéstől akartak menekülni. A feleletek természetüknél fogva pontatlanok, nem kimerítők, különösen pedig nem körültekintők; a gyermekektől nem várhatjuk el azt, hogy saját lelküket boncolgatva, kutassák cselekedeteik esetleg rejtettebb, mélyebb indokait, rugóit. Csak mélyebbre hatoló, pontosabb vizsgálódás deríthetné fel azt, hogy vajjon csakugyan az esetek legtöbbjében harag, gyűlölet és bosszúállás-e a primér indító oka az ilyenfajta hazudozásoknak, s hogy vajjon a legtöbb gyermek nem kizárólag a büntetéstől való félelemből fogja-e a csinyt arra, akit a kritikus pillanatban maga mellett talál.

A közölt 17 válasz közül csak 5 ered 14 éven felüli gyermektől. Nagyon érdekes volna tudni, hogy vajjon a büntetéstől való félelemből eredő ilyen „ráfogások" csakugyan ritkábbakká válnak-e a kamaszkorban, amikor a fejlődés folyamán mind nagyobb erővel jelentkezik az egyén önérzete, önbecsülése.

Nem folytatjuk a példák idézését. Csak arra akartunk rámutatni, hogy a tanulmány tulajdonképpeni célkitűzésének sem felel meg a szerző eljárásmódja. Ha már arra vállalkozott, hogy elsősorban az emberi hazugságok természetéről, indokairól céljairól, s az azokat gátló és elősegítő lelki indítékokról, orvoslásának módjáról adjon rendszeres képet ankétszerű vallomások alapján, akkor semmi esetre sem a gyermekeket kellett volna megkérdezni, hanem a felnőtteket, elsősorban a szülők különböző rétegeit, aután a bírákat, tanárokat, egyáltalában olyanokat, akiknek elvárhatóan elegendő objektíven mérlegelhető tapasztalatuk van ebben a kérdésben. Nem pedig gyermekeket, akik már csak azért sem lehetnek vezetőink ennek a bonyolult kérdésnek útvesztőiben, mert a maguk sokszor mindennapi hazugságain kívül igen szerény mértékű élettapasztalat és a kérdés objektív szemléletéhez szükséges életbölcseség áll rendelkezésükre. De nem alkalmasok ilyen előmunkálatok elvégzésére azért sem, mert elemző képességük nem elég fejlett, a legtöbb esetben pedig nyelvi kifejezési képességük is igen szerény mértékű ahhoz, hogy vallomásaiknak sokszor a legkisebb mértékű objektív érvényességet tulajdoníthassuk. Harsányi még azt is a gyermekektől

kérdezte meg, hogy hogyan küzdjünk mi felnőttek, mi nevelők a hazugság ellen. Kijelenti, hogy a kérdőívnek erre a kérdésére vonatkozó „anyaga sok tekintetben jó útmutatást ad a hazugság ellen folytatott küzdelemben". Hogy miben áll ez az útmutatás, nem tudjuk, de az ismét bőségesen (10 oldalon át) közölt válaszokban a legjobb akarat mellett sem fedezhetünk fel semmi olyant, aminek elolvasása után elmondhatnók, hogy „a kérdőívek szemléje több irányban ágaztatja el és tudatosítja a nevelő feladatait" (125.). Egyetlen kb. 16 éves fiú merte őszintén megmondani, hogy neki a kérdésről fogalma sincs, egy másik hasonlókorú pedig egyszerűen kijelentette, hogy ő belőle bizony nem lehet kiirtani a hazugságot. A többi — szegény — felelt, ahogy neki felelni adatott, de a nélkül, hogy feleletével a legkisebb hasznot is hajtotta volna. Abból a célból ugyanis, hogy a hazugság elleni küzdelem „négy csoportra" különülő „mozzanat"-ait (lásd 125.) felismerjük, nem volt szükség ezekre a válaszokra. Az pedig egyáltalában nem látszik valószínűnek, hogy a szerző ama nevelési eszközöket, amelyeket a hazugság leküzdésére ajánl, (125—132.) a válaszokból vonta volna le. Azok legnagyobb részükben annyira közismertek, hogy rendszeres egybeállításuk ezt a nagy kerülőútat nem tette szükségessé.

Más kérdés ezek után az, hogy ez az igen egyszerűnek látszó, de sok és alapos lélektani ismeretet, finom lélekbelátó és beleérző képességet megkövetelő, tesztekre támaszkodó eljárásmód vajjon minden fenntartás nélkül alkalmazható-e akkor, ha csakugyan arra a kérdésre keresünk választ, hogy mi az állásfoglalása a fejlődésben lévő emberi léleknek a maga hazudozásaival szemben.

Nem foglalkozunk most kimerítőbben avval a külföldi szakirodalomban is többször és talán joggal felmerült aggodalommal, hogy vajjon egyáltalában ajánlatos és eredményes-e az erkölcsi élet, saját erkölcsi viselkedése kérdéseiben vallatni a fejlődő gyermeket és ifjút. Mindenesetre nagy felelősséggel járó és nagy körültekintést igénylő vállalkozás, amelynél többek között sohasem szabad megfeledkeznünk arról, hogy éppen a kérdező és kérdezett (rendesen a tanár és tanítványa) egymáshoz való viszonyánál fogva, sok esetben alig számíthatunk maradéktalan őszinteségre, az önleleplezés korlátlan bátorságára, de még arra sem, hogy a gyermekek a tudományos érdeklődésnek megfelelően, komolyan fogják fel feladatukat, s itt-ott ne tréfálják meg, vagy vezessék félre szándékosan a kérdezőt.

Természetes, hogy akkor először is másképpen megfogalmazott és más irányban kutató kérdéseket kell feladnunk. Nem olyanokat, amelyek fiainkat és leányainkat arra kényszerítik, hogy kellő tapasztalat, tájékozottság és föltehető érettség hiányában csak a felnőttek felől leszivárgó, sokszor meg sem értett, de legtöbb esetben egyáltalában nem magukévá tett és vallott általánosságokat, fontoskodó, de tartalmatlan és üres naivságokat írjanak le, hanem — ha lehet — olyan válaszokat adjanak, amelyek az ő életüknek, az ő személyes egyéni tapasztalatuknak köréből valók, amelyekről feltehető, hogy reájuk felelni tudnak. Olyan kérdéseket, hogy a válaszokból kiderüljön, illetőleg azok megfelelő elemzése útján kideríthető legyen a gyermeknek a hazugsághoz való viszonya.

A vallomások kellő értékesítésének feltétele az is, hogy a kérdezetteket személyes érintkezés alapján jól ismerjük, saját tapasztalatainkat tanártársaink s

kellő kritikával a gyermekek szülőinek, ismerőseinek, barátainak fölvilágosításával egészítjük ki.

Igy talán sikerül a legdurvább hibaforrásokat kiküszöbölni s a vizsgálódás első eredményeképpen a hazugsággal vagy esetleg más lelki megnyilatkozással kapcsolatos megközelítően hű személyi képeket kapunk. Ezek alapján azután bizonyos rendező szempontok igénybevételével esetleg tipusféleségeket állapíthatunk meg mind az egyes fejlődési korok hosszmetszetében, mind pedig a keresztmetszetben a nemek, esetleg a származás, a szociális miliő, vagy az adottság és a fejlődési tényezők eredményezte jellemformáknak megfelelően.

Az ilyen aprólékos, és nagy gonddal és hozzáértéssel végzett vizsgálódás talán ebben, a szerző által felvetett kérdésben is gyarapította volna lélektani megismerésünket és eredményesebbé segítette volna tenni nevelői eljárásunkat evvel a nagyon általános, egyben azonban súlyos gondokat okozó problémával szemben.

Csak sajnálhatjuk, hogy Harsányi István komoly, becsületes és sok fáradsággal járt munkája éppen a tudományosság és a kutatás eredménye szempontjából annyira fontos módszertani meggondolások hiánya miatt ilyen eredményeket nem mutat fel.

Tettamanti Béla

Hans Reichenbach: Atom und Kosmos, das physikalische Weltbild der Gegenwart. Berlin, 1930. 323 oldal.

A modern fizikai kutatások eredményei (relativitáselmélet, kvantumelmélet) a művelt emberiség világszemléletének olyan mélyreható változását idézték elő, hogy azok a szakfizikusok érdeklődési körén messze túlmennek és mindinkább általános érdeküekké kezdenek válni. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az utóbbi néhány év alatt egész sereg olyan könyv látott napvilágot, — hogy csak Reichenbach, Eddington, Jeans kitűnő könyveit említsük, — melyek feladatuknak tekintik fizikai tudományos eredményeket közérthető módon a nemfizikus érdeklődő közönség számára hozzáférhetővé tenni.

Reichenbach könyve, mely 1930-ban a Deutsche Buch Gemeinschaft kiadásában jelent meg, ezt a feladatot élvezetes elbeszélő stílusa mellett főképpen az anyag rendszeres felépítésével éri el. A munka az alábbi négy főfejezetre tagozódik: I. Tér és idő, II. Fény és sugárzás, III. Az anyag, IV. Természetfilozófiai következmények.

Az első három fejezet plasztikus képet ad arról a forradalminak nevezhető átalakulásról, mely századunkban zajlott le a fizikai kutatások egész területén és amely végül is az addig korlátlan érvényűnek vélt u. n. *„klasszikus fizika"* bukását, helyesebben szólva, szűkebb és pontosan megadható érvényességi határok közé való szorítását eredményezte világosan megmutatva, hogy annak eredményei csak a mi *„közepes"* dimenziójú világunkban érvényesek, míg ezzel szemben egyrészt az égi mechanikában, a *„nagy"* dimenziók világában a relativitáselmélet eredményeit is figyelembe kell venni, másrészt az atomok, a *„kis"* dimenziók világának jelenségei csak az atomelmélet (kvantummechanika) törvényszerűségei alapján érthetők és magyarázhatók.

A tárgyalás folyamán világosan látjuk, hogy a megismerés folyamata a fizikában is a *hegeli* formula *(thesis—antithesis—synthesis)* szerint történik.

Ennek a folyamatnak egyes fokozatai a világról való ismereteink fejlődésében a *ptolemäusi* (geocentrikus), a *kopernikánus* (heliocentrikus) világnézetek, illetve az *Einstein*-féle relativitáselmélet világképe; a fényjelenségek elméletében és az atomelméletben pedig a korpuszkuláris és a hullámszerű felfogás ellentéte egy dualisztikus hullám-korpuszkula felfogásban oldódik fel, miáltal sikerült egy egységes világképet megteremteni. A siker azonban súlyos áldozatokat követelt: fel kellett adni a klasszikus fizika legáltalánosabb fogalmait, amilyenek az abszolut tér és idő, a szubsztancia (itt az anyag szubsztanciája értendő), a kauzalitás. A térről és időről való fogalmainkat a relatívitáselmélet alakította át az euklidesi geometriát a nem-euklidesi geometria lényegesen komplikáltabb fogalmaival helyettesítve; míg a kvantummechanika a folytonossági és oksági törvény feladására kényszerít. Ezek a fogalmak együttvéve in ultima analysi a régi metafizikai világkép alapjait képezték. Súlyos válságon ment át a fizika legnagyobb horderejű elve, az energia megmaradásának elve is, ezt azonban végeredményben sikerült átmenteni az új fizikába.

E folyóirat olvasói számára talán legelevenebbek a IV. fejezetben érintett kérdések: mik ezeknek a meglepő eredményeknek a természetfilozófiai következményei? Az emberi megismerő gondolkodás egyik legerősebb pillére az oksági törvény volt, amely szerint, ha a világegyetem állapotát, vagyis az összes részecskék (molekulák, atomok, elektronok, stb.) helyzetét és sebességét egy időpillanatban pontosan ismerném és ismerném azonkívül azokat a funkcionális összefüggéseket, amelyeket a fizika erőknek nevez, akkor ezekből ki lehetne számítani a világmindenség állapotát egy tetszőleges későbbi időpillanatban. Az oksági törvény így az u. n. *„mechanikai determinizmus"* elvéhez vezetett, amely elv a klasszikus fizikai és általában az exakt természettudományok fejlődésében találta meg igazolását és amely felfogás végül is a *„Laplace-féle szellem"* fikciójában csúcsosodott ki. Még a biologiai tudományok sem vonhatták ki magukat a kauzalitás principiumának egyeduralma alól. Ezzel szemben a kvantummechanikai kutatások eredményei (a *Heisenberg-féle* bizonytalansági relációk) annak belátására kényszerítenek, hogy a valóság sohasem ismerhető meg tetszőleges pontossággal; ilyenformán a kauzális törvény elveszti tartalmát és átadja helyét a sokkal általánosabb érvényű valószínűségi törvényeknek.

A modern fizika végeredményben a filozófiában már régen ismert *empirizmus — idealizmus* dilemmához vezet és azt egy nagyszerű szintézissel próbálja megoldani. A fizika a tények szilárd talaján épül fel, de törvényei érvényességükben a közvetlen tapasztalat körét messze túlhaladják. Éppen ez teszi lehetővé az indukció és dedukció módszereinek alkalmazását a fizikai tudományokban. A *„folytonos általánosítás módszere"* vezetett ehez a nagy szintézishez és a fizika előfeltételeinek megváltoztatásához és így túlhaladva a *Kant*-féle *„aprioritás-filozófia"* keretein utat mutatott arra, hogyan lehet örökölt gondolkodási formák általánosításához eljutni. Ebben van a fizika nagy gondolkodásképző hatása.

A végig élvezetesen, szemléletes stílusban megírt könyv, mely magyarul most van megjelenőben a Franklin Társulatnál Náray-Szabó István egyetemi magántanár fordításában, igen hasznos olvasmány mindazok számára, akik a megismerő szellem problémái iránt érdeklődnek, mert az a világkép, melyhez

az új természetismeret vezet, egyuttal képet ád nekünk az emberről, mint gondolkodó szellemről is.

Bukovszky Ferenc

HARTEN HANS: DIE WERTFORM DER GERICHTIGKEIT. BERLIN, 1934. VERLAG FRANZ VAHLEN. S. 110.

Harten műve érdekes és tanulságos kísérlet arra, hogy milyen eredményre vezet az, ha valaki egy bizonyos társadalmi jelenséget, jelen esetben a jogot ki akarja emelni a szociológiai összefüggések talajából s ehelyett egy merőben értéktani szempontokon felépülő jogfogalmat akar megkonstruálni. Hogy ezt a célját elérhesse, szerző műve első felében az értékekre bizonyos törvényszerűséget állít fel, amely valamennyi értékre jellemző, hogy azután műve második részében az általa felismert törvényszerűségeket alkalmazza az igazságosságra, illetve a jogra is.

Ennek a rendszernek megfelelően az első rész értéktani fejtegetésekben merül ki, amelyeknek bizonyos újszerű jelleget kölcsönöz annak az érték-törvényszerűségnek a következetes keresztülvitele, amelyre az egész mű gondolatmenete fel van építve. Az említett törvényszerűséget abban látja megnyilvánulni, hogy minden érték mellé meghatározott értékhordozók, értékalanyok és értékcélok vannak rendelve. Ennek a hármas rendszernek egészen következetes keresztülvitele azonban szerzőnek csak az ú. n. tárgyi értékterületeken (valóság, szépség), sikerül, míg a személyi értékterületeken kénytelen beismerni, hogy az értékalany és az értékhordozó az egyes embereknek, mint értékalanyoknak a magatartásában legtöbbször összeesnek. Ez mindenesetre árnyoldala a szerző által elképzelt törvényszerűségnek.

A fenti törvényszerűség alkatelemei közül az értékhordozók az emberi szellemnek több-kevesebb egyjelentésű jelben (hang, beszéd, szín, alak, v. taglejtés) kifejezésre jutó objektivációi. Érdekes idevonatkozóan szerzőnek az a megfigyelése, hogy az értékcél, amely alatt az egységet érti, maga nem objektiválódhat, mert ezáltal egységi jellegét elveszítve, az egység alkotó-elemeit képező sokféleséget juttatná kifejezésre. Hasonló a helyzet az értékalannyal kapcsolatban, amely önmagából nem állíthat elő kultúrjavakat, mert azok értéktartalmát önmagába kellene visszatükröznie.

Minden értéknek végső célja a saját értékterületén bizonyos egység létrehozása. A személyi értékterületen ezt az egységet a közösség reprezentálja. Nem állítom határozottan, de az az érzésem, hogy szerzőt az értékcélnak ilyen irányú meghatározásában — hacsak tudat alatt is, — befolyásolta a nemzeti szocializmusnak egyén-ellenes, népközösség-védelmi eszmeáramlata.

Harten értékrendszerének legfontosabb pillérei az értékalanyok, mert bennük megy végbe az értékelés szellemi művelete. Az értékalany az egység gyanánt megjelenő értékcélt vagy eredeti önadottságában éli át, amikor alkotó tevékenységet végez, vagy csupán az alkotói tevékenység útján létrehozott objektivációk közvetítésével, amikor merő utánátélésről lehet csupán szó.

Amennyire szépen sikerült szerzőnek az értékekben tagadhatatlanul megnyilvánuló törvényszerűség kifejtése, annyival kevésbé állítható megoldottnak az a merész feladat, amelyet szerző műve második részében igyekszik több-kevesebb sikerrel megfejteni. Harten szerint „a jog az igazságossági érték hordozója".

Egy ilyen szűkszavú idem per idem definició szerintem nem alkalmas arra hogy összekötő híd legyen az értékek birodalma és a társadalmi jelenségek között, ahova a jogot is soroljuk. Amellett ez a meghatározás üres, semmitmondó, s a jog lényegét illetően homályban hagy.

Szerző a fenti formális definicióba igyekszik életet önteni, amikor a jog materiális fogalmát a következőképen adja: „A jog az interszubjektív vonatkozásoknak kötelező erővel kihirdetett, a jogi társak közösségi érzülete által hordozott érvényessége." Ez a definició sem kifogástalan, mert semmiféle olyan differentia specificát nem tartalmaz, amely alkalmas volna a jogot más társadalmi objektivációktól elhatárolni. Harten jogfogalma leginkább Rickert felfogását közelíti meg, aki tudavalevőleg a jogot a realitás és az irrealitás sajátos összeszövődöttsége gyanánt fogja fel. Ennek következménye, hogy szerző a jogban majd egy „pszichikai történést" lát, amivel lesiklik a szociológiába, majd pedig a jognak érték-objektivációs jellegét hangsúlyozza. Szerzőnek a szociológia és az értéktan közötti ez az ingadozása végeredményben szerző módszertanilag nem tiszta szemléleti módjára vezethető vissza.

Erősen kifogásolható Harten definiciójának az a része, amely a jogi társak közösségi érzületét tekinti a jog zsinórmértékének. Ez az erősen homályos kifejezés a nemzeti szociálizmus ideológiájában mozog s a jogot quasi egy politikai pártállás szócsövének tekinti. Érdekes, hogy szerző a jog kikényszeríthetőségét nem teginti a jog-fogalom szükségképpeni velejárónak, miután ez a jog érvényességi hangsúlyának a kérdése. Viszont a meghatározás hibájául róható fel, hogy a jognak bizonyos helyen és időben való ténylegességét (faktícitását) nem veszi fel a jog-fogalom ismérvei közé. Egyáltalán Harten definiciójának legfőbb hibája az, hogy az értéktani szempontok annyira túlsúlyban vannak nála, hogy a jogot valódi jellegétől megfosztva teljesen kiszakítják a szociológiai összefüggések talajából. Meg kell állapítanom tehát, hogy Hartennek a jog-fogalomnak az értéktan segítségével való meghatározására irányuló kísérlete nem járt sikerrel.

Befejezésül még arra, a jogállam szempontjából veszedelmes tételre akarok rámutatni, amely szerint a törvényhozó, mint alkotó értékalany törvényhozói működése közben semmiféle formai előírásokhoz nincs kötve. Nagyon kockázatos dolog a formai jogi előírásokat a technikai jogtudomány állományába utalni, mert az ilyen tételek valósággal melegágyul kínálkoznak holmi diktatórikus törekvések számára.

Dr. Mecsér József

Dr. NOSZLOPI LÁSZLÓ: JELLEMLÁTÁS ÉS JELLEMIDÉZÉS. Megjelent a Szent István Társulat kiadásában, Budapest, 1935.

A mű népszerű „erkölcsi jellemtan". A címben a „jellemlátás" a jellemtanra, a „jellemigézés" pedig a jellemalakításban a platoni *eros* kialakítására vonatkozik. Előszóban a könyv fontosságát hangsúlyozza a szerző. 1. Szükség van idejében megjelenő komoly magyar szakmunkára. 2. Égetően sürgetős egy alapos karakterologiai tájékoztatás a mai társadalmi átalakulás korában. 3. Szükség van karakterologiai tájékoztatásra keresztény szempontból. — Bevezetésében a lélektan három faját ismerteti: szellemtudományos, lelki és orvosi lélektant (elmetant). Meg fogja kísérelni (8. lap, 5. pont) ezeket szintetizálni.

A nagy számban megjelent szintetikus lélektanokat úgylátszik nem vette figyelembe a szerző. Erre mutat az e téren működő tudósok eredményeinek nem említésén kívül ennek a résznek a beállítása is. A tárgyalás három részre oszlik: I. Alapfogalmak, II. Jellemtipusok, III. Kritikai, elméleti és gyakorlati következmények cím alatt. — Az I. rész elején a jellemtan fogalmát fejti ki a szerző, a jellemtan feladatai alapján. Itt találkozunk először egy, Schelertől származó, a könyvben előkelő helyet elfoglaló elmélettel, mely az értékeket az általuk kiváltott érzelmek szerint négy szférába sorolja, a szerint, amint a kiváltott érzelem: a) érzéki, b) vitális, c) lelki, d) szellemi érzelem. A legbensőbb értékek azok, amelyek szellemi érzelmeket váltanak ki. — A II. rész a jellemtipusokról szól. Ügyesen írja le az egyes jellemtipusokat. Először általánosan vázolja azokat, különös tekintettel az etikai szempontra, (a négy értékszféra szerint). Legjobban sikerült a nyárspolgár és a farizeus-tipus leírása. Erős gyengéje a második résznek az egységes szempontok hiánya. Elhatárolás nélkül állnak egymás mellett a különböző szempontok szerinti jellemosztályok. Ezt a rendszerességhiányt a szerző maga is észrevette. Igyekezett megokolni azzal, hogy a jellemtipusok felállításának nagy munkáját még korántsem fejezték be. Ez azonban nem indokolja meg egészen, miért nem állította logikus rendben egymásmellé a különböző szempontok szerint nyert tipus-osztályokat. — A III. rész a kritikai, elméleti és gyakorlati következményekről szól. Igen nagy hiba ebben a részben Kretschmer elméletének helytelen felfogása. Ez okozza azt, hogy azonosnak veszi azután a Kretschmer-féle tipusokat (szkizotim, ciklotim), a Jung-féle felosztással (introvertált és extravertált tipus). A szkizotim leírása eléggé helytálló, a ciklotimé azonban már nem. A ciklotim embert nem az jellemzi főképen, hogy szkizotim töprenkedések nem veszik el életkedvét és hogy ezért mindig nyárspolgáriasan jókedvű. A későbbi kritikai részben is úgy állítja szembe a szerző a szkizotim, illetve ciklotim tipust, mint az elmélyülés, illetve felszínesség (sőt majdnem nyárspolgáriasság) tipusát. Pedig nem szabad a szkizotim ember töprenkedéseit, tépelődését összetéveszteni az elmélyüléssel. E tipusoktól Platon „Politeia"-jának tipusaihoz tér vissza a szerző. Hasonló visszatérés a mai álláspontól, már meghaladott elmélethez: az erkölcsnek az aristotelesi középpel való meghatározása.

Befejezésül az erkölcsbölcseletet és a karakterologiát állítja párhuzamba Noszlopi. A mű jó stílusú, a művelt ember kezében haszonnal forgatható közepes munka. A tudományos mértéket azonban nem üti meg. Mindenesetre távol áll annak teljesítésétől, amit az előszóban ígér: 1. Nem ez az első közérthető stílusú, komoly magyar karakterologiai szakmunka és ezek között nem is ez a legjobb. (Lásd pl. Dékány, Schütz, Boda idevágó munkáit.) 2 Az „égetően sürgetős" tájékoztatást elvégezték már előtte mások; az említett szerzőkön kívül pl. Pfahler is, akinek még a nevét sem említi. 3. Csak a harmadik célt valósította meg írónk, amennyiben valóban ez a mű az első a magyar karakterologiai könyvek között, amelyik speciálisan keresztény szempontokat is tárgyal.

Különösen bántóak az 1. alatt történő kijelentések, melyek teljes semmibevevései külföldön is elismert, kiváló magyar szerzőknek. A többi magyar tudós eredményeinek ilyen lenézésével nem lehet, nem szabad magyar tudományos művet írni!

Strausz Antal